

KENDİMİZ İÇİN YARARLI OLAN NİTELİKLER ÜZERİNE *

David HUME

Çev.: Erdal CENGİZ**

Açıkça görülmektedir ki, bir nitelik ya da bir alışkanlık incelememize konu olduğu yerde, eğer onu taşıyan kişiye herhangi bir durumda zararlı olduğu görünüyorsa ya da o kişiyi uğraşından ve eyleminden ahkoyuyorsa, bu nitelik doğrudan kötülenir ve kişinin kusurları ve eksiklikleri arasına yerleştirilir. Tembellik, savsaklama, düzen ve yöntem isteği, dik başlılık, kaypaklık, düşüncesizlik, safdillik; bu niteliklerin bir kişilikte olması hiç kimse tarafından istenmez; bunlar çok az kişi tarafından başarılar ve erdemler diye övülür. Onlardan gelen zarar, hemen gözümüze çarpar, bize acı ve hoşnutsuzluk duygusu verir.

Hiçbir niteliğin, mutlak anlamda kötülenebilir ya da övülebilir olması beklenemez. Hepsi kendi derecesine göredir. Erdemin özelliği, der Peripatikler, uygun bir ortamdır. Ama bu ortam özünde yararlı belirlenmiştir. Örneğin, iş yaşamında uygun bir hız ve acelecilik övülebilir bir niteliktir: Eksik olduğunda, amaca ulaşılmasında hiçbir ilerleme sağlanamaz; aşırı olduğunda da bizi gereksiz atılganlığa, uygun olmayan kurallara ve çabalara iter. Bu tür usavurmalarla, bütün ahlaksal ve sağgörüselleştirmelerdeki doğru ve övülebilir ölçüyü belirleyebiliriz, herhangi bir özelliğinden ya da alışkanlıktan kaynaklanan yararları da asla gözden kaçırmayabiliriz.

Şimdi, bütün bu yararlar belirli özellikleri olan kişinin hoşuna gittiği için, bu hiçbir zaman onların bize ve seyredenlere de uygun olabileceği görüntüsü veren, bizim beğenimizi ve onayımızı alan bir *kendini sevme* olamaz. Hiçbir imgelem gücü kendimizi başka bir insanın yerine koymamızı ve kendimizi o kişi sayarak ona ait değerli niteliklerden bir çıkar edinmemizi sağlayamaz. Böyle bir şey olursa da, hiçbir imgelem hızı bizi hemencecik kendimize geri döndüremez ve bizden farklı olan o kişiye karşı bizde sevgi ve saygı uyandıramaz. Gerçeğe aykırı ve birbirine zıt olan düşünce ve duygular aynı insanda aynı zamanda hiç olmaz. Bu yüzden de, bencillikten kaynaklanan her kuruntu burada bütünüyle göz ardı edilir. Bu, içimizde işleyen ve düşündüğümüz insanın mutluluğuyla ilgilendiğimiz oldukça farklı bir ilkedir. O insanın doğal yetenekleri ve edindiği

* *An Enquiry Concerning The Principles of Morals* kitabının 68-75 sayfaları arasındaki "Of Qualities Useful To Ourselves" kesiminden çevrilmiştir.

** Yard. Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü.

beceriler, bize, yükselme ve ilerleme görüntüsü, bir yaşam biçimi, sürekli başarı, geleceğe karşı direşken bir sorumluluk, büyük ya da yararlı uğraşları yürütmeyi gösteriyorsa, bize de uygun gelen bu imgelerle çarpılırız ve bir kendini beğenmişlik duygusuna kapılırız; hemen o kişiye karşı oluruz. Mutluluk, neşe, başarı, gönenc insan kişiliğinin her durumuyla ilgilidir; bunlar hoş bir sevgi ve şefkat duygusu olarak aklımıza yayılır.

Kendi türünden yaratıklara karşı hiçbir merak duymayan, algılanabilir bütün varlıkların mutluluğuna ve acılarına aynı rengin iki yakın tonundan bile daha ilgisiz kalan, özünde böyle yaratılmış bir insan düşünelim. Yine, diyelim ki, ulusların zenginliği bir elde, yoksulluğu da bir başka elde toplanmış olsun ve bu insandan bir seçim yapması istensin: Ya aynı güdüler arasında kalmış bilgenin eşeği gibi ikircikli ve kararsız kalacak ya da iki ağaç parçası ve mermerler arasında kalan bu eşek gibi öbür yana hiçbir eğilim ya da yönelim duymayacak. Sanıyorum, sonuç olarak yalnızca şunu söyleyebileceğiz: Kesinlikle kayıtsız olan böyle bir insan, ya bir topluluğun ortak iyiliği için ya da ötekilerin özel yararı için, topluma ya da elinde bulundurana ister zararlı ister yararlı olan her niteliğe, çok yaygın ve yavan bir nesne görmüş gibi kayıtsız kalacaktır.

Ama bu korkunç yaratığın yerine, sözü geçen durumla ilgili bir yargı ve karar oluşturacak, her şeyin eşit olduğu ortamda açık bir tercih nedeni olan bir *insan* düşünelim. Yüreği bencil de olsa, ilgilendiği insanlar ondan uzak da olsa seçimi serinkanlı olabilir; neyin yararlı neyin zararlı olduğu arasında bir seçim ya da bir ayrım her zaman olmalıdır. Öyleyse, bu ayrım bütün niteliklerde, temeli çok defa ve çok fazla boşluk içinde kalmış, sonradan konu olan *ahlaksal ayrım*la aynıdır. Aklın tanrı vergisi aynı yetenekleri, her durumda, ahlak biliminin ve insanların duygularına uygundur; aynı yaradılış bir duygunun en üst derecesi yerine başka bir duygununkine kolayca kapılır; ayrıca daha yakınlara ya da ilişkilere girerek gerçekleşen nesnelere aynı değişiklik, birini ya da ötekini canlandırır. Böylece, felsefenin bütün kurallarını işleterek, bu duyguların özünde aynı olduğu sonucuna varmalıyız; çünkü, her birinde, üstelik en küçücüğünde bile bu duygular aynı yasalarla yönetilir ve aynı nesnelere etkilenirler.

Filozoflar niye büyük bir kesinlikle cisimleri yeryüzünün yüzeyine düşüren aynı çekim gücünün, hesaplamalarda yakın ve eşit bulunan etkisine karşın Ay'ı kendi yörüngesinde tuttuğunu çıkarırlar? Bu usavurma, ahlaksal sorgulamaların doğanın sorgulanması gibi olduğu sağlam inancını akla getirmiyor mu?

Elinde tutana yararlı bütün niteliklerin onaylandığını ya da karşıtlarının yadsındığını uzun uzadıya kanıtlamak gereksiz olacak. Yaşamda her gün denenilen şeye en kısa bir bakış yeterli olacak. Olası bütün kuşku ve ikircikleri kaldırmak için yalnızca birkaç olaya değineceğiz.

Yararlı her çabanın yürütülmesinde en gerekli nitelik sakınmadır; bununla, başkalarıyla güvenli bir iletişim kurarız, kendimizin ve onların kişiliklerine gerekli önemi veririz, giriştiğimiz uğraşın her aşamasını düşünüp tartarız ve herhangi bir sonuca ya da

amaca ulaşmak için en emin ve en güvenli araçları uygularız. Bir Cromwell'e ya da bir De Retz'e göre sakınma, Dr. Swift'in dediği gibi belki de yaşlı bir meclis üyesininkine benzer bir erdem gibi görünebilir; cesaretin ve hırsın kıskırttığı insanların büyük tasarılarıyla bağdaşmaz olan bu nitelik, gerçekten onlar için bir kusur ya da eksiklik olabilir. Ama günlük yaşam içerisindeki davranışlarda hiçbir erdem bundan daha gerekli değildir; yalnızca başarı sağlamak için değil, en ölümcül hatalardan ve hayal kırıklıklarından sakınmak için bile daha gereklidir. Onsun en iyi yetenekler bile, seçkin bir yazarın gözlemlediği gibi, sahip olanlarına ölümcül olabilir; inanılmaz gücüne ve iriliğine karşın herkesten daha korunmasız olan gözünden yoksun Polyphemus gibi.

En iyi özellik, aslında bu insan doğası için en mükemmeli de değildir, herhangi bir türün yaradılışı gereği yönlenebilir olmamasıdır; atılganlığı ve sakınganlığı nöbetleşe kullanmasıdır, çünkü, her biri yönelinen özel amaca göre yararlıdır. Böyle bir mükemmelliği, Aziz Evremond, her seferberliğe katılan, yaşlandıkça savaştı atılganlığında daha cüretkar olan Mareşal Turenne'ne atfediyor. Uzun deneyimlerden sonra, artık savaştaki her olayı kusursuzca bilen Turenne, ona çok bildik olan bir yolda büyük bir sıkılıkla ve güvenle ilerledi. Fabius, der Machiavelli, sakıngandı; Scipio, atılgan. Her ikisi de kendi egemenliğinde başarı kazandılar, çünkü Roma'nın devlet işlerinin durumu her birinin kendi yeteneklerine özel olarak uygundu; ama durumlar tersi olsaydı her ikisi de başarısız olabilirdi. Scipio mutludur, çünkü koşulları atılganlığına uyar; kusursuzdur, çünkü her koşula göre atılganlığını uyarlayabilir.

Burada gerekli olan, güç ve zenginlik kazanımında ya da dünyadaki *kader* diye adlandırdığımız şeyi oluşturmakta çalışkanlığın nimetlerini sergilemek ve yararlarını övmek midir? Öyküye göre, kaplumbağa, kararlılığıyla çok daha hızlı olan tavşana karşı yarışı kazandı. Bir insanın zamanı, tutumlu kullanıldığında, ayırık otlarla ve çalılarla kaplı zengin toprağı olan geniş alanlara göre yaşama yararlı daha çok şey üreten birkaç dönümlü verimli bir tarla gibidir.

Ama yaşamdaki başarının bütün görünüşü ya da katlanılabilir geçim sıkıntısı bile ılımlı bir tutumluluğun arzulandığı yerde yok olur. Birikim, çoğalmak yerine her gün azalır ve büyük bir gelire göre harcamalarını sınırlayamadığı için sahibini çok daha mutsuz kılar, oysa hâlâ daha küçük bir gelire durumundan hoşnut, bir derece aşağı yaşayabilecektir. Platon'a göre, kötü isteklerle alevlenmiş, kendi başına doyum yolları bulan bedenini kaybetmiş insan ruhları, dünyanın üzerinde uçar, bedenlerinin saklandığı yerlere dadanırlar; kaybolan duyumsama öğelerini yeniden kazanmak için sınırsız bir arzuyla doludurlar. Böylece, geleceklerini serkeş sefahatlarda tüketen, her bereketli sofrada ve zevkin her eğlencesinde kendilerine yer açan, ahlaksızın bile nefret duyduğu, budalaların bile hor gördüğü değersiz savurganları görebiliyoruz.

Tutumluluğun bir aşırılığı, *para hırsıdır*; hem bir insanın zenginliğini bütünüyle kullanmasından yoksun bıraktığı hem de onu konukseverlikten ve her toplumsal eğlen-

ceden alıkoyduğu için, çok doğru olarak çifte anlamda, eleştirilir. Diğer aşırılık olan *savurganlık* genellikle bir insanın kendisine daha zararlıdır; eleştiren insanın yaradılışına göre, onun ister toplumsal olan ister kösnül olan hazzı karşı daha çok ya da daha az duyarlılığına göre her biri ötekinin nedeni olan bu aşırılıklar suçlanabilir.

Nitelikler köklerini çoğunlukla karmaşık kaynaklardan alırlar. *Dürüstlük*, *sadakat*, *doğruluk* toplumun çıkarlarını yürütmekteki dolaysız eğilimlerinden ötürü övülürler; ama bu erdemler bir kez bu temel üzerine kurulduktan sonra, insanın kendisine de yararlı şeyler olarak, bir insana yaşamda her saygıyı gösteren sorumluluk ve güven duygusunun kaynağı olarak göz önünde tutulurlar. Birisi, böyle bir durumda topluma olduğu kadar kendisine karşı da borçlu olduğu görevini unuttuğunda iğrençlikten daha az olmayan aşağılık biri olur.

Belki de bu konu, *iffet* bakımından kadınlar arasındaki küçimsenen herhangi bir eksiklik durumunun, büyük bir suçun da *hay* kaynağından biridir. Cinsellikle kazanılabilecek en büyük saygı kadınların sadakatından türer; bu konuda kusurlu bir kadın bayağı ve edepsiz olur, saygınlığını yitirir ve her türlü aşağılamayla karşı karşıya gelir. Bu konudaki en küçük noksanlık bile onun kişiliğini yıkmak için yeterlidir. Bir kadın, bu isteklere gizlice kapılmasının birçok olanağına sahiptir, onun kesinlikle iffetli ve çekingen biri olması dışında hiçbir şey bize güven veremez; bir kez bir güvensizlik olduğunda, tam olarak bir daha çok zor düzelir. Eğer bir erkek bir durumda korkakça davranırsa, karşıt bir davranış onu yeniden eski kişiliğine döndürür. Ama, bir kez bile davranış ahlaksız olmuş bir kadının hangi edimi onun daha iyi niyetleri olduğunu ve bunları gerçekleştirmek için yeterince güçlü olduğu konusunda bizi inandırabilir ?

Bütün insanların aynı ölçüde mutluluk heveslisi olduğu söylenebilir; ama bunu gerçekleştirmekte çok azı başarılıdır: Önemli bir nedeni, insanları yakındaki kolaylığa ve zevke yönelmeye karşı koymayı sağlayabilecek, onları daha uzaktaki yarar ve hazzın aranmasında ötelere sürükleyebilecek olan aklın güç isteğidir. Duygulanımlarımız, kaynaklandıkları nesnelere genel bir görüntüsü üzerinde belirli davranış kuralları ve birinin yerine ötekini seçmenin belirli ölçütlerini oluşturur: Bu kararlar, gerçekte bizim dingin tutkularımızın ve eğilimlerimizin bir sonucu olsa da, (çünkü, başka hangi şey bir nesnenin ya da karşıtının seçilebilir olduğunu söyleyebilir) sözcüklerin doğal bir kötüyü kullanımıyla, ancak *saf aklın* ve düşünenin belirlenimleri olduğu söylenebilir. Bu nesnelere kimisi yakınımıza geldiğinde ya da uygun görünüşün ve konum kazandığında içimize ve imgelememize işler; genel isteklerimiz sıkça şaşırır, küçük bir haz yeğlenir ve sonsuz bir utanç bir üzüntü sarar bizi. Ama, şairler yakındaki hazzı kutlayıp uzakta görünen bütün üzü, sağlığı ya da talihi yadsırken kendi nükteciliklerini ve etkili söz söyleme yeteneklerini kullanabilirler; açıktır ki, bu uygulama bütün sefihliğin ve başıboşluğun, pişmanlığın ve perişanlığın kaynağıdır. Güçlü ve kararlı mizaçlı bir insan, kendisinin genel isteklerine sıkıca bağlanır ve ne hazzın albenisiyle baştan çıkar ne de acının

gözdağıyla korkuya kapılır; ama yine de kendi mutluluğunu ve onurunu hemen sağlayacağı uzaktaki peşinde olduğu şeyleri gözünün önünde tutar.

Kendini tatmin, en azından bir ölçüde yararlıdır ve hem budala bir insana hem de akıllı bir insana aynı biçimde eşlik eder: Ama böyle bir durum yalnızca tektir; yaşam davranışı içinde eşit bir biçimde ayak basacakları başka bir yer daha yoktur. Uğraş, kitaplar, konuşma, budala biri bunların hepsi için bütünüyle yeteneksizdir; en bayağı işlere konaklamakla cezalandırılmak dışında, dünya üzerinde yararsız bir yük olarak kalır. Bu nedenle, özellikle insanların kişiliklerinin aşırı kıskanç olduğu ortaya çıkar; görülen birçok edepsizlik ve aldatma örneği bunun en açık ve en sınırsız olanıdır; ama cahillik ve budalalık suçlamasına hiç kimse sabır göstermez. Polybius'un bize anlattığına göre, Makedonyalı general Dicaearchus, insanlara meydan okumak için, açıkça, dinsizliğe bir sunak, adaletsizliği de bir başka sunak kurdu; kesinlikle eminim ki, o bile budala niteliklilerle başlayacak ve çok zararlı bu kötülüğün öcünü tasarlayacaktı. Doğadaki en güçlü ve en çözülmez bağ olan aile duygusu dışında, hiçbir ilişki bu özelliğin getirdiği iğrençliği onaylamak için yeterince güçlü değildir. İhanetin, nankörlüğün, art niyetliliğin ve sadakatsizliğin altında da beslenebilen aşkın kendisi, onun görülmesi ve bilinmesiyle hemen söner; bedensel kusur ve yaşlılık bile bu tutkunun egemenliğinden daha ölümcül değildir. Herhangi bir amaç ya da uğraş için tam bir yeteneksizliğin, yaşamda sürekli hata yapmanın ve yanlış davranmanın düşüncesi işte böylesine korkunç bir düşünce.

Sorulduğunda, hızlı bir kavrayış mı yoksa yavaş bir kavrayış mı daha değerlidir? İlk bakışta bir konunun iç yüzünü kavrayıp ama öğrenmek için çaba harcamayan mı yoksa uygulayarak her şeyi sınaması gereken karşıt bir kişilik mi? Açık bir kafa mı yoksa çok yaratıcılık mı? Derin bir zeka mı yoksa kesin bir yargı mı? Kısaca, hangi özellik ya da kişisel anlama biçimi bir diğerinden daha mükemmeldir? Açıktır ki, bu soruların hiçbirini, bu niteliklerin hangisinin bir insanı dünyanın en iyisi olduğu yetkisini verdiğini ve onu herhangi bir uğraşta en ötelere taşıdığını göz önüne almadan yanıtlanamayız.

Eğer, anılmış duygu ve yüce duygu sıradan duygu gibi çok yararlı değilse, onların azlığı, yeniliği ve nesnelere değerliliği bir bedel katar, onlara insanların beğenisini sunar: Altın gibi, demirden daha az kullanışlı olmasına karşın, az bulunmasından ötürü daha üstün bir değer kazanır.

Yargılama eksiklikleri, hiçbir yetenek ya da yaratıcılıkla tamamlanamaz; ama belleğin eksiklikleri, hem tutulan uğraşta hem de öğrenme çabasında, yöntemle ve çalışkanlıkla, her şeyi yazıya dökmeye yönelme özeniyle çoğunlukla giderilebilir; şimdiye dek bir insanın herhangi bir uğraşında başarısızlığının bir nedeni olarak belleğinin eksikliğinin gösterildiğini çok az duymuşuzdur. Ama eski zamanlarda, konuşma yeteneği olmaksızın hiçbir insanın bir nesneyi betimleyemediği, dinleyicilerin de bu kabalağa katlanmakta oldukça kibar olduğu zamanlarda, bizim doğaçlama konuşan hatiplerimiz gibi özümsememiş söylevler halk meclislerinde sunulurdu; bellek yetisi o zamanlar en büyük kazançtı, bu nedenle de şimdikinden daha çok değerliydi.